

Hovsep Hayreni: Kafkasya'nın Dersim'i Dağlık Karabağ ve yüzyıllık Ermeni-Azeri uyuşmazlığı - 5

Posted on 17/09/2020

1920 yılı sonuna doğru Ermenistan'ı Sovyetleştiren Kızıl Ordu müdahalesi, Türk ordusunun Ermenistan işgalini bir noktadan sonra durdurmuş oluyordu. Fakat Moskova'nın bu önleyici hamlesi Ankara'yla dostluktan vazgeçme anlamına gelmediği gibi, o dostluğun devamı da yine Ermeni halkının payından verilen toprak tavizleriyle sağlanacaktı. Bunun 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nda görülen birinci sonucu, Türk ordusunun son işgal eylemiyle Ermenistan'dan gasp etmiş olduğu Kars şehri ve geniş çevresinin kalıcı şekilde Türkiye'ye bırakılması oluyordu. İkincisi yine Türkiye'nin dayatmasıyla aynı antlaşmada Nahçıvan'ın Ermenistan'dan koparılıp Azerbaycan'a bağlanması, üçüncüsü de Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Kafkasya Bürosu'nun 5 Temmuz 1921'de aldığı gayrı meşru bir kararla Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a hediye edilmesi oldu. Bunların nasıl gerçekleştiğini ardındaki anlayışlarla birlikte aşağıda göreceğiz. Önce kaldığımız yerden Karabağ'daki gelişmelere bakalım.

KIZIL ORDU DENETİMINE GIRDIKTEN SONRA DAĞLIK KARABAĞ VE ETRAFINDAKİ GELİŞMELER

Ermeni halkının iki yıl boyunca direniş gösterip Azerbaycan hakimiyetini reddettiği Dağlık Karabağ, 1920 Mayıs'ından itibaren Kızıl Ordu denetimine girmişti. Bu aşamada son bir kongre yapan bölge halkı siyasi iradesini kendi içinden seçtiği Bolşevik delegelerden oluşan Devrimci Komite'ye bırakmış, Sovyet sistemini benimsemeye açık olduğunu belirtmiş, bununla beraber Sovyet Azerbaycan'ına bağlanmayı istemeyip yine Ermenistan'la birleşme

arzusunu beyan etmişti. Kızıl Ordu'nun geçici denetimi, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkına uygun barışçı bir çözümün sağlanacağı ümidiyle kabul edilmişti.

Ancak beklenenin aksine bölgede Azerbaycan'ın hakimiyetini tesis etmeye dönük fiili adımlar atılmaya başlandı. Sultanov'un sahte Devrimci Komitesi dağıldıktan sonra ondan farklı olmayan Bahadır Velibekov'un yönettiği yeni bir komite işbaşına getirildi. Laçın, Şuşi, Khaçen, Ağdam ve Cırabert yöreleri onun hükmü altına girdi. Bir süre Şuşi'de bu komitenin yanı sıra Dağlık Karabağ Ermenilerinin seçmiş olduğu Sako Hampartsumyan başkanlığındaki Devrimci Komite'de yer aldı. Ama çok geçmeden onu bölgeden uzaklaştırdılar. Bir yandan kardeşlik nutukları çekilirken bir yandan bütün yönetim organları Azerilerle dolduruldu. Hepsinin üstünde de Azerbaycan'ın olağanüstü yetkili temsilcisi Dadaş Buniadzade bulunuyordu. Onun misyonu ise Dağlık Karabağ ile komşu çevrelerinden yeni bir yönetsel bütünlük meydana getirmek, Ermenilerin çoğunluk oluşturmayacağı bir genişlik ve karmaşayla bu değişimi tamamlamaktı.

Bu amaçla sık sık kırsal yönetim sınırları değiştiriliyor, Dağlık Karabağ'ın kenar yöreleri komşu bölgelerin Müslüman yönetimlerine bağlanıyor, itiraz ve karşı duruşlar zulümle karşılanıyordu. Ermeni direnişinin güçlü olduğu Varanda, Dizak, Khaçen ve Cırabert'te buna karşı yeni bir mücadele örgütlendi. Dizak'ın Tum köyünden Tevan Stepanyan bu harekete öncülük ediyordu. Dizak ile Varanda'da onun silahlı direniş grupları duruma hakim olmaya başlamıştı. Altı ay kadar dayandıktan sonra bu direniş Kızıl Ordu'nun sevk ettiği yeni birlikler tarafından bastırılacaktı. Herhangi bir partiye bağlı olmayan Tevan'ın hareketi bölgede kurulmak istenen Azerbaycan hakimiyetine karşı olduğu halde, Azeri yönetiminin Bolşevik kisvesine bürünmüş olması nedeniyle anti-Bolşevik sayılıyor ve bu temelde ezilmesi Moskova'nın da desteğini alıyordu.

Sovyet Azerbaycan'ının şoven milliyetçilikten geri durmayan Narimanov başkanlığındaki yönetimi Dağlık Karabağ'ın "eskiden beri Azerbaycan bölgesi" olduğunu, Ovalık Karabağ ve başka bölgelerle ekonomik bağları bulunduğunu ileri sürerek onun Azerbaycan'dan

koparılmasının mümkün olmadığını propaganda ediyordu. Azeri tarihçisi Guliyev de gerçekleri tahrif etmenin yanında, bu bölge için ekonomik-sosyal faktörü öne çıkartırken, Nahçıvan söz konusu olduğunda nüfusun etnik bileşimini öne çıkartmak gibi bir çifte standarda baş vuruyordu.

Demografik yapısının son zamanlar aleyhte bozulmuş olmasına rağmen, yoğun kültürel birikimiyle Nahçıvan da Ermeni uygarlığının tipik yörelerinden biriydi. Nakh-içe-van olan Ermenice ismi Nuh'un Gemisi efsanesiyle bağıntılı "ilk konaklanan yer" anlamına geliyor ve antik dönemden beri Ermenistan tarihi içindeki belirgin yeri yazılı kayıtlarla biliniyordu. XVIII yüzyıl ortalarında İran'ın Müslüman nüfus yerleştirmesi ve yerlilerin göçe yönelmesi sonucu Ermeni nüfus tedrici olarak azalmış, ama 1920'lere kadar yine de yarıya yakın bir orana sahipti. Müslümanların da çeşitli etnik gruplardan oluştuğu dikkate alınırsa Ermeni-Azeri dengesinin ağır basan yanı tartışma götürürdü. Her şeye rağmen Azerbaycan'a bağlanmak istenen Nahçıvan'ın onunla coğrafi bağı da yoktu.

Nahçıvan ile Dağlık Karabağ'ın arasında yer alan ve onlar gibi "tartışmalı bölge" sayılan Zangezur da bir yandan Kızıl Ordu denetimine alınmaya başlanmış ve onun varlığından istifade bölgeye atanan Azeri politik yöneticiler Karabağ'daki gibi fiili hakimiyet kurmaya yönelmişti. Azerbaycan'ın erken "Sovyetleşmiş" olması burada da ona avantaj sağlıyordu. 1918'den beri Zangezur'a yönelik Türk ve Azeri planlarını önce Antranik Paşa'nın varlığı önlemiş, 1919 Kasım'ından sonra da Taşnak yönetimi tarafından gönderilen Karekin Nijdeh'in güçleri burayı savunmuştu. Gelenen aşamada Kızıl Ordu'nun kısmi denetimine rağmen Nijdeh'in varlığı Azerilerin işini zorlaştırıyordu.

Karabağ'da 1920 yazında Narimanov'un atadığı "Devrimci Komite"nin başkanlığını yapan Asad Karayev, benzer şekilde Zangezur'a atanan Azeri mevkidaşlarına yazdığı "çok gizli" ibareli, 19 ve 21 Temmuz 1920 tarihli iki mektubunda (ki bunlar Moskova'daki parti arşivinde sonradan bulunmuş ibretlik belgelerdir) Azerbaycan yönetiminden sağladığı 200 milyon Ruble ile her iki bölgedeki insanları satın alarak özsavunmayı başarısızlığa uğratmayı

telkin ediyor, bütün önde gelen Ermenilerin tutuklanmasını, sürgün edilmesini istiyor, Zangezur'un denetim altına alınmasını engelleyen Karekin Nijdeh'in kellesini getirmeleri için Ermeniler arasından kiralık katil tutmayı öneriyor ve "İnsaniyeti bir yana bırakmalıyız, onunla devlet kurmak ve yeni topraklar kazanmak mümkün değil" diyordu. "Bolşevik" Azerilerin bu tip anlayışları İttihatçı ve Kemalistlerle çok benzer olduğu gibi, aralarında özel bağlar da eksik değildi.

Bu gelişmelerin peşinden Ermenistan'a saldıran Kemalist Türkiye, kendine toprak kazanmanın yanında, Azerbaycan'ın konumunu güçlendirmeyi de amaçlamıştı. Kızıl Ordu'nun müdahalesi olmasa Karabekir'in ordusu geriye kalan Yerevan ile Sevan'ı da işgal edip Azerbaycan'a katma niyetindeydi. Onu başaramadıkları durumda ise bütün tartışmalı bölgelerde Türklüğün kazanması için beraberce ağırlık koyacaklardı. Aslında dönemin politik literatürüne "tartışmalı bölgeler" şeklinde geçen Dağlık Karabağ, Zangezur ve Nahçıvan'ın her biri Ermenistan'ın ayrılmaz parçalarıydı.

Bu bölgelerin tartışmaya konu olması, özellikle fiziki birliği amaçlayan Azerbaycan ile Türkiye arasında bulunmalarından ve dünya savaşının son yılında gördüğümüz Turancı işgal harekâtının bu bölgeleri ablukaya alıp Ermenistan'la bağını kopartmasından kaynaklanıyordu. Sonra İngilizlerin aynı baskıyı sürdürmesi, ardından da Azerbaycan'ın açığözlük edip erken Sovyetleşmesi aleyhte rol oynamaya devam etmişti. En son Türk işgali de Narimanov'ları ümitlendirmişti ki, Ermenistan'ın da Sovyetleşmesi üzerine yeni bir durum oluştu.

TARTIŞMALI BÖLGELERE DAIR NARIMANOV'UN ŞAŞIRTICI DEKLARASYONU

Tam bu sırada, Ermenistan'ın Sovyetleşmesini kutlama vesilesiyle yayınladığı "Herkes, herkese" başlıklı mesajında Narimanov, şaşkınlıkla karışık takdir duyguları yaratan bir

açıklama yaptı. 30 Kasım 1920 tarihli bu resmi açıklamada, başkanlığını yaptığı Azerbaycan Devrimci Komitesi adına “Kardeş Ermenistan halkının zaferini kutlama”nın yanında “Bugünden itibaren Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki sınır tartışmaları son bulmuştur. Dağlık Karabağ, Zangezur ve Nakhiçevan artık Ermenistan Sosyalist Cumhuriyeti’nin parçaları sayılıyor” diye ilan etmekteydi. Duyanlar kulaklarına inanamıyordu.

Ertesi gün Orconikidze bunu “İnsanlık tarihinde örneği görülmemiş tarihi bir belge” diye heyecanla takdir ediyor, 2 Aralık’ta da Lenin ve Stalin’e telgraf çekip Azerbaycan’ın her üç tartışmalı bölgeden feragat ettiğini, bunları Ermenistan’ın parçaları olarak tanıdığını bildiriyordu. Bu karar Pravda’nın 4 Aralık 1920 tarihli sayısında ayrıca ilan edilecek ve Stalin de aynı yerde bir yazı kaleme alıp “Ermenistan ile Müslüman komşuları arasındaki çatışmalı ihtilaf bir anda çözülmüş oldu” diyecekti. Ermeni liderler de tam bir sürpriz oluşturan bu sevindirici haber üzerine Narimanov’a teşekkür telgrafları yazarak onun “büyük Leninist ve enternasyonalist” kişiliğine dair methiyeler dizmeye başlamışlardı.

Oysa işin içinde bir bit yeniği vardı. O güne kadar ilgili bölgeleri Ermenistan’a bırakmamak için bin dereden su getiren Narimanov’un bu deklarasyonla neyi amaçladığını sorgulamak aklın gereği idi. Moskova’da ilk şekliyle yayımlanan açıklamasının Bakü basınında aldığı şekil, sonradan oyunbozanlık etmeye yönelik ilk işareti Dağlık Karabağ konusunda veriyor, onu “Ermenistan’ın parçaları” saydığı diğerlerinden ayrı zikredip “kendi kaderini belirleme hakkı olacaktır” diyordu. Bununla zihninden geçirdiği şey, günü gelince bir referandum hilesi yapmak, parayla oy devşirmek veya ova kesimiyle beraber ele alınmasını dayatıp öyle iç etmek olmalıydı. Diğerleri ise sahte umut yaratma, itibar kazanma ve Ermeni tarafını gevşetip yeni taktiklere hazırlıksız yakalama gibi ince hesapların ürünü olabilirdi.

Öte yandan onun bu manevrası milliyetçi Azeriler arasında şaşkınlık ve kızgınlığa yol açmış, eski Musavatçı Bolşeviklerden B. Şahtahtinski Nahçıvan’da Narimanov’un deklarasyonunu “milli ihanet belgesi” olarak niteleyip ona karşı cihad ilan etmiş, kendileri için tek umudun Ankara olduğunu propaganda etmeye başlamıştı. Bu çağrıya cevap gibi 30 Aralık’ta Veysel-

Beg isimli bir Türk kendini Nahçıvan'da Türkiye'nin geçici olağanüstü komiseri ilan edecek ve "ülkenin gerçek sahiplerinin gelmesini bekliyoruz" diyecekti. Bu olgular, daha sonra Azeri tarih yazıcılığının "bir yanlış anlaşılma" olarak yansıtmayı tercih ettiği deklarasyonun yalnız Ermeniler ve Ruslar tarafından değil, kendilerince de ciddiye alınmış olduğunu gösterir. Geriye yalnız Narimanov'un niyetinin sorgulanması kalır.

Onun niyeti ne olursa olsun, böylesi bir deklarasyondan sonra yapılması gereken, artık kendisi de Sovyet sistemine geçmiş olan Ermenistan'ın hiç gecikmesiz o bölgeleri kendi yönetimine bağlayacak adımları atmasıydı. Fakat 1920 sonu ve 1921 başlarında ülke ağır bir durum yaşıyordu. İç ve dış gerginlikler çözümleyici adımlar atmaya izin vermedi. Sovyet Rusya ise Güney Kafkasya'nın üç ülkesi arasındaki tartışmalı bölgelerin durumunu belirlemek için Gürcistan'ın da Sovyetleşmesini beklemekten yanaydı. Sovyet Rusya yönetiminin ertelemeci tavrında bundan başka Türkiye ile yapılacak müzakerelerin sonuçlarını görme isteği belirleyici olmuştu. Kafkasya'daki tartışmalı bölgelere dair alınacak kararları özellikle Türkiye ile ittifak koşullarına göre netleştirmek istiyorlardı. Bu ise onun pazarlık gücü ve dayatmaları altında işleyecek bir çözüm süreci demekti. Kendinden bir ağırlığı olmayan Ermenistan'ı ona feda etmenin koşulları her şeyden önce anlayış düzeyinde olgunlaşmıştı.

ÇİÇERİN'İ BERTARAF EDEN STALIN TÜRKLERE AÇIK ÇEK VERİYOR

Moskova, devrik Taşnak yönetiminin Türklerle imzaladığı Gümrü Antlaşması'nı geçersiz saydığı durumda eğer isteseydi, Karabekir'in işgal ordusunu yalnız Gümrü'den değil, Kars'tan da çıkmaya zorlayabilirdi. Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin, Moskova Antlaşması öncesi Yusuf Kemal başkanlığındaki Türk heyetiyle yürüttükleri görüşmeler sırasında bunu ciddi olarak gözetmiş ve Kars'ın bir Ermeni kenti oluşu yanında Kars Kalesi'nin stratejik önemine de dikkat çekerek onu Ermenistan'a geri kazandırma yönünde kendi hükümetini ikna etmeye çalışmıştı. Fakat burada bir kere daha Stalin müdahaleci oluyor ve Türkiye'den

yana bir tavırla müzakerenin sonucunu belirliyordu.

Böyle olduğunu Ali Fuat Cebesoy'un Moskova Hatıraları'nda anlattıkları ortaya koymuştur. Onun da hazır bulunduğu görüşmede Yusuf Kemal'in "Ermenilere karşı harekâtımızdan önce Rusların olurlarını neden alamadık?" sorusuna, Çiçerin "Rus hükümeti Van ve Muş hakkında görüşünü önceden açıklamıştı" (yani "siz Ermenistan karşısında alacaklı değil, borçluydunuz") gibi bir cevap verince, onunla anlaşmanın zor olacağını gören Türk heyeti, tıpkı önceki yıl yaptığı gibi Stalin'le görüşme talep ediyor.

22 Şubat 1921 gecesi görüştükleri Stalin onların endişesini bir çırpıda gideriyor.

"Türkiye'yle yapacağımız antlaşmanın müttefikçe değil, kardeşçe olmasını istiyoruz" diyor. Para, silah ve insan yardımı vadediyor. Türk heyetinin "Acaba Ermeni meselesiyle ilgili de müzakere yapacak mıyız?" sorusuna ise; "Siz zaten Ermeni meselesini halletmişsiniz, geriye kalan bir şeyler de varsa yine kendiniz halledin" cevabını veriyor.

Türk yönetiminin Ermeni meselesini nasıl hallettiği Stalin'in bilmediği bir şey değildir. Bunu onun yıllar önce (3 Aralık 1917'de) Pravda'da yayınlanan "Türk Ermenistan'ı üzerine" başlıklı makalesinde görmek mümkündür. Orada şöyle yazıyordu: "Türk Ermenistanı' denilen yer, herhalde Rusya'nın 'savaş hukukuna göre' işgal ettiği tek ülkedir. O 'cennet köşesi' ki, Batının şiddetli diplomatik ihtiraslarına ve Doğunun kanlı yönetim egzersizlerine uzun yıllar konu olmuştur (ve hâlâ olmaktadır). Bir yanda Ermeni pogromları ve katliamları, diğer yanda yeni bir katliama kılıf olarak tüm ülkelerin diplomatlarının ikiyüzlü 'ricaları', fakat sonuç; baştan sona kana bulanmış, aldatılmış ve köleleştirilmiş bir Ermenistan! 'Uygar' güçlerin diplomasi 'sanatı'nın bu 'alışılmış' resimlerini kim bilmez?"

Stalin Ermenistan'ın Sovyetleşmesini kutladığı 4 Aralık 1920 tarihli mesajında ise "Eski emperyalist diplomasi kurtlarının boş yere kafa patlattığı sözüm ona Ermeni 'sorunu'nu yalnızca Sovyet iktidarının çözebilecek durumda olduğunu, konuyla ilgili olan herkes bilmelidir" diye yazmıştı. Sorun kelimesini tırnak içine alıp önüne de inkârcı Türklerin

yaptığı gibi “sözüm ona” ibaresini koyduktan sonra Sovyet iktidarı adına “yalnız biz çözeriz” övüncü ne anlam ifade edebilirdi ki?

Bunu Türk liderlere söylediği sözle birlikte düşünürsek, Stalin’in tutumu birinci olarak Ermeni meselesini gerçek bir mesele gibi görmemek, ikinci olarak Türkler tarafından o meselenin hallediliş tarzını artık normal sayarak bu can sıkıcı konuyu kapatmak oluyordu. Geriye kalan ne varsa yine kendilerinin halletmesini söylemek ise, Kemalist yönetimin -o sıralar Kilikya ve Pontos’ta sinyallerini verdiği üzere- Ermenileri ve Rumları yok etmeye devam edişini peşinen onaylamak veya en azından sorun etmemek anlamına geliyordu.

Ali Fuat Paşa anılarında Stalin’in Moskova Antlaşması öncesi kendilerine açık çek veren bu tavrını çok övgüye değer bulmuştur. Türk diplomasi tarihini değerlendiren Prof. Ahmet Şükrü Esmel de “Dışişleri Komiseri’nin ikircikli davranmasına rağmen, Stalin’in müdahalesi sayesinde 16 Mart 1921’de Moskova Antlaşması imzalandı” diye yazmıştır.

KEMALIST TÜRKİYE’Yİ KÜSTÜRMEK İÇİN “EN BÜYÜK FEDAKÂRLIĞI ERMENİSTAN YAPMALI”!

Milletler İşleri Halk Komiseri sıfatıyla görüşmelere müdahil olan Stalin’in kendi yetki alanı olmayan dışişleri konusunda böyle ağırlık koyması hiç normal değildi. O daha önce Türk saldırısının durdurulması için Kızıl Ordu müdahalesini savunanlara da katılmamış ve “Kars için Kemalistlerle savaşmaya gerek yok” demişti. O sırada Türklerin Antant devletleriyle anlaşmalı hareket ettiğine dair şüphesini de belirtmesine rağmen Stalin, çözüm olarak yine Türklere tavizkâr davranmayı tercih ediyordu. Bu bakışla Ermenistan’ın Sovyetleşmesi hatırına yalnızca Gümrü’yü geri almaktan yana oluyor, Kars ve ötesini ise Türklerle dostluğu korumanın bedeli olarak onlara bırakmayı savunuyordu. Yürüttüğü mantık Kemalistlerin küstürülmemesiydi.

Öte yandan o iç yapısını tanımadığı Türkiye’de tez elden devrim yapılmasını da ümit ediyor, “Türk komünistleri Türkiye’nin Antant’a karşı Sovyet Rusya’yla ittifakı için geniş ajitasyon örgütlemeli ve Kemal’in ordusunda Kemalistlerin ikircikli tutumunu açığa çıkartmalıdırlar” diyordu. Böyle bir amaç da gütmekle beraber, komünistlerin başarılı olamaması halinde (ki o sırada Mustafa Suphiler katledilmişti ve zaten onların öncülüğünde devrim beklentisi son derece gerçeküstüydü), bütün güvenilmezliğine rağmen Kemalistlerle ittifakı sürdürmek yine de Stalin’in vazgeçilmezi olacaktı. Bunun yolu ise onların isteklerini tatmin etmekten geçiyordu.

Moskova Antlaşması’nın öngününde Stalin’in yardımcılarında A. Skachko ise 4 Mart 1921 tarihli Milletlerin Hayatı isimli Rusça dergide yayınlanan “Ermenistan ve Türkiye” başlıklı makalesinde “Milli çıkarlar güden Ankara hükümeti açısından mevcut toprakları korumak ve mümkün olursa fazlasını elde etmek çok önemlidir, buna karşılık sosyalist devletler için ne toprağın, ne de milli birliğin bir önemi olabilir” dedikten sonra, Türkiye’nin emperyalizme karşı mücadele ettiğine inanmayan ve onun Pan-Türkist yayılmacı emellere sahip olduğunu düşünenlere hitaben “Öyle de olsa korkmamalıyız, zira dünya devrimi ve Türkiye’de komünistlerin zaferiyle her şey yine doğal akışına girecektir” gibi komik bir ikna denemesi yapıyor ve görüşünü şöyle bağlıyordu:

“Doğuda devrimlerin zaferi için Türkiye’ye geçici toprak tavizleri vermeliyiz. Bu konferansta Ermenistan’ın kendi payına en büyük fedakarlığı göstermesi için Lenin’in ilkeleriyle hareket etmesi gerekir. Ermenistan yalnız kendi emperyalist emellerinden değil, dahası her daim Ermeni toprağı olarak bilinen yerleri ana vatanına birleştirme gibi çok mütevazı isteklerinden de vaz geçmelidir. Bugünkü şartlarda imkansız olduğunu bilerek Van ve Bitlis vilayetleriyle ilgili taleplerinden de vaz geçmelidir. Kars ve Ardahan yalnız Ermenistan’ı değil, Rusya’yı da ilgilendirir, çünkü bu yöreler Kafkasya’ya karşı saldırının en iyi mevzileridir. Kim Kars’a hükmetse Vladivostok’a da hükmeder. Gerçi Sovyet Rusyası bu gerçeği çok iyi biliyor, ama o bu sorunlara devlet çıkarları açısından bakmıyor. O inanıyor ki proleter devrimleri zafer kazanacak ve bunun sonucunda bütün saldırı mevzileri, bütün

toprak tavizleri önemini kaybedecektir. Bu nedenle Sovyet Rusya'sı, Kars ve Ardahan'ı geçici olarak Türklere bırakmanın Ermenistan için kabul edilemez bir şart olmadığını iddia etmekte haklıdır. Dünya devrimi zafere ulaştığında rücu edilmiş topraklar yeniden kendi sahiplerini bulur." (4 Mart 1921 tarihli Milletlerin Hayatı isimli Rusça dergiden).

BU GÖRÜŞLER DÖNEMİN TARTIŞMALARI İÇİNDE STALIN'IN SAVUNDUKLARIYLA TIPIK OLARAK BENZERDİR.

Yazının yayınlandığı dergi Stalin'in başkanlık ettiği Milletler İşleri Halk Komiserliği'nin resmi yayın organıdır. Muhtemelen Skachko bu yazıyı Stalin'in yönlendirmesiyle kaleme almıştır. Her yönüyle tuhaf olan bu görüşler, özellikle Sovyet Rusya'sının o sorunlara "devlet çıkarları açısından bakmadığı" iddiasıyla kendi özündeki pragmatizmi gizleyip ikna edici olmayı denemiştir. Oysa kapitalist devletlerin "millet" adına yaptığı gibi, dünyanın ilk sosyalist devleti de "proletarya" adına yürüttüğü dış siyasette şüphesiz ki kendi devlet çıkarlarını güdüyordu. Sonra da geliştirilen "dünya devrimi" planları global çıkarlar gütmünün sosyalist versiyonu oluyordu.

Proletarya devrimlerini kapitalist Avrupa'ya yaymak o süreçte mümkün olmayınca, bari emperyalist batının sömürdüğü doğu halklarına devrim yaptırılabilir mantığıyla önceki bölümde gördüğümüz komediler sergilenmiş, İslami gericilik ve şoven milliyetçiliğin hüküm sürdüğü toplumlardan mucize gibi ileri adımlar beklenir olmuştu. Sonra da bu sosyalist devletin ve dünya devriminin çıkarları için kimin ne kadar kendi ulusal haklarından feragat etmesi gerektiğine karar veriliyordu. İçinden çıkılan dünya savaşında soykırıma uğramış Ermeni ulusunun bir avuç vatan toprağına sahip olabilmekle bahtiyarlık duyup bu fedakârlık sınavında birinciliğe oynamasını istemek de bütün bu garabetin üstüne sosyalist vicdan adına tüy dikmek olacaktı.

Evet, 1921 yılı Mart ayında Türk-Rus antlaşması için müzakerelerin yapıldığı konferansta en

büyük fedakarlığı Ermenistan'ın yapması isteniyordu. Fakat ne ilginç ki, bu konferansa Sovyet Ermenistan'ı dahil edilmemişti. Müzakere konuları doğrudan kendisiyle ilgili olduğu halde, Türklerin dışlayıcı tavrına prim verilerek başından itibaren görüşmeler dışında bırakılmıştı. Görüşmelerin başladığı sırada Ermenistan'da Taşnakların düzenlediği ayaklanma sonucu Bolşevik yönetimin otoritesini kaybetmesi de Türklerin işine yaramıştı. Dışlama bunun öncesinde kendini gösterirken, bu durum Ermenistan'ın gözardı edilmesine ayrı bir rahatlık sağlayıp Türk taleplerinin tatmin edilmesini kolaylaştıracaktı. Yeri gelmişken burada o konuya da değinmekte yarar var, ama artık sonraki bölüme kalacak.

Not:

Bir kere daha önceki planıma bağlı kalamadığım için okuyucunun anlayışına sığınarak, topluca bu bölüm içinde yer almasını düşündüğüm taviz siyasetinin sonuçlarını bir sonraki bölüme bırakmak zorunda kalıyorum. Sonuçlar üzerinde belirleyici olan anlayışları açtıkça hacim olarak iki misline ulaşan bu dönemin analizini tek bir bölümde yayınlamak sıkıntılı olacaktı. Devamını en kısa zamanda sunmak üzere.

Bölümün kaynakçası:

-Hrant Abrahamyan, Artsakhyan Goyamard (Artsakh'ın Varoluş Savaşı), Yerevan-1991;

-Bagrat Ulubabyan, Artsakhyan Goyabaykarı (Artsakh'ın Varolma Mücadelesi)- 1. Cilt, Yerevan-1994;

-Gabriel Lazyan, Hayastan yev Hay Datı, Hay yev Rus Haraberutyunneri Luysin Tak (Ermeni ve Rus İlişkileri Işığında Ermenistan ve Ermeni Davası), Yerevan-1991;

-Patrick Donabédian & Claude Mutafian, Artsakh/Histoire du Karabagh, Sevig Press-1991;

-Dr. Agop Karakaya, L'Armenie et Le Problème du Karabagh, Achkhar-28 Décembre 1991-Paris

-M. V. Arzumanyan, Daravor Goyamard (Yüzyıllık Varoluş Savaşı), Yerevan-1989;

-Argam Ayvazyan, Nakhiçevan/Bnaşkharhik Patkerazart Hanragidak (Nahçıvan/Resimli Doğal-Coğrafi Ansiklopedi), Yerevan-1995

-Y. Ğ. Sarkısyan, Turkiyan yev Nıra Nıvacoğakan Kağakaganutyunı Andrkovkasum (Türkiye ve Onun Güney Kafkasya'daki İşgalci Siyaseti), Yerevan-1964;

-C. S. Kirakosyan & R. G. Sahakyan, Hayastanı Micazgayin Divanagitutyun yev Sovetakan Artakin Kağakaganutyun Pastatğterum (Uluslararası Diplomasi ve Sovyet Dış Siyaseti Belgelerinde Ermenistan) 1828-1923, Yerevan-1972.

Kaynak: artigercek.com

Yazının diğer bölümleri:

[Hovsep Hayreni: Kafkasya'nın Dersim'i Dağlık Karabağ ve yüz yıllık Ermeni-Azeri uyuşmazlığı - 4](#)

[Hovsep Hayreni: Kafkasya'nın Dersim'i Dağlık Karabağ ve yüz yıllık Ermeni-Azeri uyuşmazlığı - 3](#)

[Hovsep Hayreni: Kafkasya'nın Dersim'i Dağlık Karabağ ve yüzyıllık](#)

[Ermeni-Azeri uyuşmazlığı - 2](#)

[Hovsep Hayreni: Kafkasya'nın Dersim'i Dağlık Karabağ ve yüzyıllık Ermeni-Azeri uyuşmazlığı - 1](#)